

Віталь Гарматны
(Баранавічы)

Правядзенне камасацыі ў Палескім ваяводстве II Рэчы Паспалітай (1921-1939 гг.)

Адным з галоўных мерапрыемстваў правядзення ў 1921-1939 гг. польскімі ўладамі аграрнай рэформы на тэрыторыі Палескага ваяводства, стала ліквідацыя цараспалосіцы і іншых зямельных няўжыткаў (так званая камасацыя), што фактычна азначала рассяленне вёсак на хутары. У цеснай сувязі з правядзеннем камасацыі ў разглядаемы перыяд ішла ліквідацыя сервітутаў (сумеснага зямельнага ўладання сялян і памешчыкаў) у Палескім ваяводстве. Фактычна гэтыя працэсы дапаўнялі і абумоўлівалі адзін аднаго.

31 ліпеня 1923 г. Сеймам II Рэчы Паспалітай выдадзены закон „Аб ліквідацыі цараспалосіцы сялянскіх зямель”, які потым быў дапоўнены законам „Пра парцэляцыю, камасацыю і асадніцтва” (1926 г.). Па гэтых законах памешчыкі, якія мелі больш за 60 га ў раёнах вялікіх гарадоў або 160 га і больш у іншых мясцовасцях, абавязаны былі прадаваць сялянам і іншым пакупнікам надзелы зямлі па 15 га ў Польшчы і па 26 га ў Заходняй Беларусі (у тым ліку і ў Палескім ваяводстве), але масава і паслядоўна камасацыя стала праводзіцца толькі з 1927 г., пасля таго як улада ў Польшчы поўнасьцю перайшла ў рукі Юзафа Пілсудскага¹.

Для ажыццяўлення работ па камасацыі польскія ўлады падбіралі толькі вопытных і спрактыкаваных спецыялістаў — пераважна з ліку былых афіцэраў-артылерыстаў. Для павышэння іх кваліфікацыі адкрываліся 6-месячныя курсы землямераў², акрамя таго, у першую чаргу матэрыяльна заахвочваўся ўдзел у правядзенні камасацыі навучэнцаў мясцовых дарожна-будаўнічых і іншых інжынерных школ³.

Перад правядзеннем камасацыі мясцовыя ўлады складалі падрабязны план работ па яе ажыццяўленню, заключалі папярэднюю дамову

¹ С. М. Гресь, *Вынікі аграрных пераўтварэнняў і іх уплыў на стан сельскай гаспадаркі Заходняй Беларусі ў 1921-1939 гг.*, „Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 1. Гісторыя. Філалогія”, 2004, № 4, с. 17; Б. Е. Кухарев, *Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919-1939 гг.)*, Мінск 1975, с. 34; А. А. Сорокин, *Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.)*, Мінск 1968, с. 94.

² Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці [далей: ДАБВ], ф. 60, воп. 1, спр. 271, арк. 3 адв. Личное дело инженера-землемера Гавенцкого Адама.

³ ДАБВ, ф. 60, воп. 1, спр. 263, арк. 1. Личное дело студента 3 курса дорожно-строительной школы Бугневского Тадеуша.

з землемерам аб тэрмінах выканання і ходзе планаваных работ, аплаце выкананай працы і г.д. — пры гэтым мясцовыя сяляне павінны былі плаціць за камасацыю кожнага гектара зямлі ў залежнасці ад яе якасці ад 14 да 20 злотых, а таксама за складанне праектаў меліярацыі, працу і ўтрыманне землеўпарадчыкаў, перанясенне дарог і г.д., па агульна прынятаму правілу 75% аплаты за правядзенне работ па камасацыі атрымоўваў падкамісар Земскага камісарыята, 20% — камісар, 5% — сакратар камісарыята⁴.

Першапачаткова камасацыя праходзіла даволі марудна. Як адзначалі польскія ўрадавыя чыноўнікі, „правядзенне камасацыі было цяжкім з-за вялікіх абшараў зямлі з малай колькасцю паселішч, а таксама з-за крайняй беднасці мясцовага насельніцтва”⁵. У адказ на гэта з мэтай паскарэння хутарызацыі 14 студзеня 1927 г. Міністэрствам зямельных рэформ і Міністэрствам фінансаў выдадзена сумеснае распараджэнне аб аказанні дапамогі сялянам, якія выходзілі на хутары. На 15-гадовы тэрмін сялянам-перасяленцам выдаваўся крэдыт: 1200 злотых на перанос будынка і 600 злотых на меліярацыю⁶.

Польскія ўлады стараліся правесці камасацыю мірна і нават дэмакратычна. Яны ставілі гэтае пытанне на сялянскім сходзе і, калі большая палова сялян вёскі выказвалася супраць правядзення хутарызацыі на гэтых умовах, то яна не праводзілася, а ўлады яшчэ раз змянялі праект стварэння хутароў. Улады мянялі ўмовы, але не намер правесці камасацыю.

Так, на працягу 1936-1938 гг. сяляне вёскі Падлессе Чарнаўчыцкай гміны Брэсцкага павета не згаджаліся на правядзенне ў вёсцы работ па хутарызацыі. У 1936 г. на сходзе, сабраным уладамі па гэтым пытанню, большасць жыхароў вёскі прагаласавала супраць (80 — „супраць”, 50 — „за”) і дэманстратыўна зышла са сходу; сяляне былі незадаволеныя нізкай якасцю зямлі — 2/3 зямель складалі пяскі. У маі 1938 г. яны зноў выказаліся супраць яе ажыццяўлення. Як пісаў камэндант паліцыі павятоваму старасту, актывісты з ліку сельскай беднаты праводзілі агітацыю сярод мясцовага насельніцтва супраць камасацыі, а калі землемер у суправаджэнні двух паліцыянтаў пачаў землемерную работу, то каля 150 сялян аказалі яму рашучы супраціў і не дазволілі правесці

⁴ ДАБВ, ф. 60, воп. 1, спр. 1138, арк. 22. Переписка с землеустроителями об оплате за проведение хуторизации.

⁵ ДАБВ, ф. 60, воп. 1, спр. 163, арк. 1. Договор с землемером Гавенцким Адамом на выполнение измерительных работ от 31 мая 1930 г.; Там жа, ф. 60, воп. 1, спр. 1152, арк. 12. Сведения о количестве земельных наделов по поветам, подлежащим хуторизации.

⁶ *Беларусь на мяжы тысячагоддзяў*, А. П. Вайтовіч, А. М. Данілаў, А. І. Падлужны і інш. пад агульнай рэдакцыяй І. П. Хаўратовіча, Мінск 2000, с. 168.

неабходныя вымярэнні. Выступленне ўзначальваў селянін гэтай вёскі Аляксей Шлык, актыўна ўдзельнічалі таксама і жанчыны. На наступны дзень для „заспакаення” хваляванняў у вёску Падлессе ўлады накіравалі ўзвод паліцыі⁷.

Польскі ўрад усяляк заахвочваў намер сялян Палескага ваяводства перасяліцца на хутары, перш за ўсё матэрыяльна. Мясцовыя ўлады маглі зменшыць і нават увогуле адмяніць плату за правядзенне неабходных работ па камасацыі для найбольш бедных сялян.

12 сялян вёскі Глінна Адрыжынскай гміны Драгічынскага павета 30 студзеня 1935 г. падалі заяву на імя міністра сельскай гаспадаркі і зямельных рэформ, у якой прасілі зняць плату за правядзенне хутарызацыі, абгрунтоўваючы гэта сваім цяжкім матэрыяльным становішчам. У гэтай заяве сяляне звярталі ўвагу на тое, што ў іх вёсцы „самае беднае насельніцтва ў акрузе, (яны) часта церпяць ад паводак Каралеўскага канала і ракі Піна”⁸.

15 лютага 1937 г. сяляне вёскі Кашавічы (Жабчыцкай гміны Пінскага павета) звярнуліся ў Зямельны камісарыят Палескага ваяводства з просьбай вызваліць іх ад платы за правядзенне работ па камасацыі, бо яны не маглі яе своечасова аплаціць (60% сялян мелі надзел менш 6 га, а якасць зямлі аказалася самай нізкай на тэрыторыі Жабчыцкай гміны). З 90 хутарызаваных гаспадарак гэтай вёскі 60 былі новастворанымі⁹.

Пры правядзенні хутарызацыі польскія ўлады даволі часта не змаглі ўлічыць элементарных правіл планіроўкі, разбіўкі на хутары. У асноўным незадаволенасць мясцовых сялян выклікала тое, што яны атрымывалі хутары далёка ад вёсак і глеба не была аднолькавай якасці. Вельмі часта ў сваіх скаргах яны ўказвалі на непрыгоднасць зямлі для выкарыстання ў сваёй гаспадарцы. Так, Ян Андросік быў незадаволены тым, што ён атрымаў зямлю з кустоўем, а лугі аж за 8 км ад хаты. Дзямід Андросік скардзіўся на вельмі высокі кошт лугу, а таксама на вялікую адлегласць хаты ад лугоў ва ўрочышчы „Асоўск”. Аднак усе гэтыя скаргі засталіся без вырашэння. У пісьме-адказе мясцовых улад толькі адзначана, што трэба працаваць, а не пісаць скаргі.

Незадаволенасць хутаран выклікалі і тыя абставіны, што для хутарызацыі не былі прадугледжаны надзелы, якія належалі вёскам. У сваіх скаргах хутаране вёскі Забалаць Ян Драгун, Марыя Ануфрыюк і ін-

⁷ В. А. Полуян, *Рэволюцыйна-дэмакратычнае движенне в Заходняй Беларусі (1927-1939 гг.)*, Мінск 1978, с. 304.

⁸ *Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Іванаўскага раёна*, пад агульн. рэд. В. М. Туркевіча, Л. А. Лавяльчук, Мінск 2000, с. 111.

⁹ *Борьба трудящихся Западной Белоруссии за социальное и национальное освобождение и воссоединение с БССР: Документы и материалы. В 2 т., т. 2: 1929-1939*, сост. И. П. Ховратович и др., Мінск 1972, с. 417.

шыя (усяго 20 подпісаў) прапаноўваюць выкарыстоўваць 250 гектараў зямлі, якія належалі жыхарам вёскі Забалаць. Вялікай праблемай было і выдзяленне хутароў. Вельмі часта хутар размяшчаўся так, што сялянін не мог дабрацца да сваёй зямлі. Так, Марыя Карпава не магла дабрацца да свайго выпасу, Дзяміду Андросіку быў выдзелены 1 га выгану, але ў трох частках, якія знаходзіліся далёка адна ад другой, і да двух з іх не было падыходаў¹⁰.

Сялянам псіхалагічна цяжка было кінуць адразу зямлю, якая дасталася ім ад іх продкаў, і перайсці на новы надзел, таму частка сялян упарта адмаўлялася выходзіць на хутары. Так, у вёсках Пляхаўшчына і Осаўцы Пружанскага павета землямеры зрабілі абмер і разбіўку палёў, паставілі межавыя знакі, але сяляне не пажадалі пераходзіць на хутары і знішчылі зробленыя землямерамі знакі. Тады землямеры ўзнавілі, а сяляне ізноў знішчылі іх — і так тры разы. Улады вымушаны былі паслаць у вёскі Пляхаўшчына і Осаўцы карны атрад у складзе 30 паліцыянтаў. Землямеры ў чацвёрты раз паставілі межавыя знакі, але сяляне знішчылі іх ізноў, нягледзячы на забарону.

Жыхары вёскі Пучыны Пінскага павета і некаторых іншых на працягу многіх гадоў ігнаравалі праведзенае ўладамі пераразмеркаванне зямель і заставаліся жыць у вёсцы, працягваючы апрацоўваць існуючыя надзелы¹¹.

Актыўны супраціў паспяховаму правядзенню камасацыі аказвалі леварадыкальныя элементы. Польскія ўлады бачылі асноўную прычыну масавай сялянскай барацьбы менавіта ў гэтым і, як пісаў у сваёй справаздачы палескаму ваяводу столінскі павятовы староста, камасацыя не магла даць жаданых вынікаў па прычыне „неразумення сутнасці палітыкі хутарызацыі і з-за ўплыву некаторых мясцовых крыкуноў (вёска Рудня Высоцкай гміны Столінскага павета)”¹².

Галоўнай перашкодаю польскіх улад на шляху паспяховага правядзення камасацыі ў Палескім ваяводстве стала дзейнасць Камуністычнай Партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ). 3 лютага 1927 г. на рынкавай плошчы павятовага мястэчка Косава па ініцыятыве КПЗБ супраць разгону ўрадам Ю. Пілсудскага Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады (БСРГ) сабралася па ацэнках розных даследчыкаў ад 1500 да 3000 сялян. На дамоўлены сігнал сярод калоны дэманстрантаў у паветра ўзві-

¹⁰ С. М. Грэсь, *Аграрная палітыка польскай санацыі ў 2-ой палове 20-30-х гадоў ХХ стагоддзя*, „Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 1. Гісторыя. Філалогія”, 2005, № 4, с. 17-18.

¹¹ А. А. Сорокин, *Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.)*, с. 98-99.

¹² *Борьба трудящихся Западной Белоруссии за социальное и национальное освобождение...*, с. 481.

ліся чырвоныя сцягі, транспаранты з наступнымі патрабаваннямі палітычнага і эканамічнага характару: „Прэч дыктатуру Пілсудскага!”, „Прэч асаднікаў з беларускай зямлі!”, „Ні аднаго гроша падаткаў прыгнятальнікам!”, „Рукі прэч ад СССР!”, а таксама і супраць правадзеньня камасацыі — „Патрабуем зямлю без выкупу!” і „Прэч камасацыю!”. Са спевам рэвалюцыйных песень дэманстранты прайшлі па цэнтральнай вуліцы мястэчка, пасля гэтага адбыліся сутыкненні з паліцыяй, асаднікамі і стральцамі з выкарыстаннем агнястрэльнай зброі. У выніку расстрэлу дэманстрацыі загінула 6 сялян, паранена некалькі дзесяткаў удзельнікаў выступлення¹³.

З 1929 г. тэмп правадзеньня польскімі ўладамі камасацыі значна запаволіўся. Звязана гэта было з нарастаннем сусветнага эканамічнага крызісу 1929-1933 гг., які ў першую чаргу ахапіў прамысловасць і фінансы II Рэчы Паспалітай, але яго ўплыў на сельскую гаспадарку Палескага ваяводства аказаўся таксама значным¹⁴.

Выступаючы пад уплывам мясцовых ячэек КПЗБ супраць правадзеньня камасацыі, сяляне праганялі ўрадавых чыноўнікаў і землямераў, знішчалі іх інструменты і межавыя знакі, цэлымі вёскамі ўступалі ў барацьбу з паліцыяй. Акрамя таго, паспяховаму правадзеньню польскімі ўладамі камасацыі на тэрыторыі тагачаснага Палескага ваяводства перашкаджала дзейнасць нават некаторых леварадыкальна настроеных паслоў Сейма. Напрыклад, пасол Іван Грэцкі, даведаўшыся аб планаваным правадзеньні камасацыі ў вёсцы Альшаніца Косаўскага павета, распачаў моцную акцыю пратэсту супраць яе асабіста і пры дапамозе мясцовай ячэйкі КПЗБ.

13 чэрвеня 1930 г. па выкананні распараджэння акруговай земскай управы ў Брэсце ў сувязі з узбудаваннем зямельных надзелаў прадстаўнікі Косаўскай павятовай зямельнай управы прыступілі да правадзеньня абмеру зямель вёскі Альшаніца, аднак у выніку падбухторвання мясцовых камуністаў і актыўнай дзейнасці сеймавага пасла Грэцкага сяляне гэтай вёскай не дапусцілі землямера да працы ў вёсцы па хутарызацыі зямлі.

Толькі пасля таго, як паліцыя разагнала сабраўшыхся сялян вёскі Альшаніца і калі павятовы стараста асабіста дакладна растлумачыў ім змест і мэты палітыкі камасацыі, сяляне супакоіліся і нават 16 чэрвеня

¹³ *Они не встали на колени: Сборник воспоминаний и документов о концлагере Берёза Картузская*, Минск 1966, с. 171; С.М.Грэсь, *Сялянскі рух у Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд (1921-1939 гг.)*, [у:] *Гісторыя Беларусі: новае ў выкладанні. Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю БДПУ імя М. Танка. Мінск, 25 кастрычніка 2002 г.*, Выпуск 2, Мінск 2002, с. 125.

¹⁴ А. А. Сорокин, *Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.)*, с. 100.

прыслалі сваіх рабочых для правядзення землемерных работ¹⁵.

З 1931 г. асабліва ўзмацнілася сялянская барацьба супраць правядзення камасацыі, якая ішла пад кіраўніцтвам КПЗБ. Орган КПЗБ часопіс „Малады камуніст” у красавіку 1933 г. пісаў: „Патрэбна (...) арганізавываць рашучы адпор ажыццяўленню камасацыі. На сходах і масоўках неабходна заклікаць сялян, каб (яны) усёю грамадою гналі прэч секвестратораў, чыноўнікаў і паліцыю, праводзілі дэманстрацыі, арганізавывалі масавы супраціў супраць перасялення сялян на новыя зямельныя надзелы, раскрывалі кулацкую агітацыю за камасацыю. Там, дзе камасацыя ўжо праведзена, трэба развіваць масавую барацьбу супраць выплаты камасацыйных пазык”¹⁶.

23 ліпеня 1931 г. сяляне вёскі Лучына Камень-Кашырскага павета, колькасцю каля тысячы чалавек, узброеныя сякерамі і кіямі, кінуліся на прыбыўшых землемераў і прагналі іх са сваіх палёў. Калі ж у вёску прыбыла паліцыя і пачала праводзіць арышты, сяляне накінуліся на паліцыянтаў і вызвалілі арыштаваных аднавяскоўцаў¹⁷.

Падчас правядзення работ па разбіўцы на хутары зямель вёскі Бузькі Кобрынскага павета, летам 1932 г. на ўчастку Бузькі-Янопаль сабралася каля 20 сялян з мэтай не дапусціць землемера Вальдэмара Круповіча да правядзення неабходных работ. Сяляне паўсталі на яго дарозе і не пускалі да працы рабочых, а потым наогул адабралі ў іх інструменты. У выніку сутычкі Круповіч і яго сястра Зося, занятая ў якасці памочніка землемера, былі пабіты сялянамі. Падчас гэтага здарэння Круповіч некалькі разоў стрэліў у паветра з рэвальвера, але толькі пасля прыбыцця ў вёску атрада паліцыі землемер здолеў працягнуць работу. Паліцыя арыштавала трох завадатараў выступлення¹⁸.

Трэба адзначыць, што ў разглядаемы перыяд прафесія землемера на тэрыторыі Палескага ваяводства па прычыне незадаволенасці правядзеннем камасацыі значнай колькасці сялян Палескага ваяводства, а таксама з-за актыўнай падрыўной дзейнасці мясцовых ячэек КПЗБ станавілася небяспечнай для здароўя і нават для жыцця самога землемера. У справаздачы палескаму ваяводу столінскі павятовы стараста паведамляў: „У вёсцы Нечатава Плотніцкай гміны Столінскага павета псіхічна ненармальны селянін збіў землемера-выканаўцу работ па хута-

¹⁵ ДАБВ, ф. 1, воп. 9, спр. 1352, арк. 19. Донесение Косов-Полесского поветового старосты о бунте крестьян деревни Ольшаница Коссовской гмины.

¹⁶ В. А. Полуян, *Революционно-демократическое движение...*, с. 304.

¹⁷ И. Ф. Лочмель, *Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов*, Москва 1940, с. 137-138.

¹⁸ Л. Гак, *Аграрная політыка польскай буржуазіі ў Заходняй Беларусі*, Мінск 1933, с. 39-40.

рызацыі з-за нанесенай яму падчас правядзення хутарызацыі крыўды”¹⁹.

Правядзенне камасацыі ў Палескім ваяводстве ўскладнялася цяжкім матэрыяльным становішчам мясцовага насельніцтва — абсалютная большасць кандыдатаў на перасяленне не мела дастатковай колькасці фінансавых сродкаў дзеля арганізацыі на новым месцы хутарскай гаспадаркі. У адказ на гэта польскі ўрад прапанаваў крэдыты, але яны не змаглі выправіць сітуацыю карэнным чынам да лепшага. Польскія эканамісты таго часу пісалі, што для вядзення гаспадаркі і своечасовай выплаты працэнтаў ад крэдыту неабходна адводзіць на хутар па 15-25 га зямлі, а не выдзяляць па 4-8 га на сям’ю, як гэта было ў рэчаіснасці. Больш малазямельнаму гаспадару немагчыма асвоіць, бо ў яго не хапала сродкаў, а таксама свойскай жывёлы (коней, валоў) для апрацоўкі зямлі.

Асабліва востра стаяла пытанне аб меліярацыі, бо 40% тэрыторыі Палескага ваяводства было забягнута і ў выніку была яна непрыдатная для вядзення сельскай гаспадаркі, таму работы па ажыццяўленню меліярацыі сталі састаўной часткай правядзення тут камасацыі — польскімі ўладамі ў гэты перыяд уведзены быў спецыяльны меліяратыўны падатак. Трэба адзначыць, што пашыраючы зямельную плошчу шляхам меліярацыі, польскія ўлады часцей за ўсё не перадавалі новую зямлю сялянам, а адводзілі яе пад асады.

Яшчэ ў 1928 г. спецыяльная камісія Лігі Нацый наведла Палессе і напісала спецыяльны даклад ураду Польшчы і кіраўніцтву Лігі Нацый, паводле якога асушэнне палескіх балот на тэрыторыі амаль 15 тыс км² магло стаць самым рэнтабельным мерапрыемствам у тагачаснай Еўропе. Як пісаў выдатны польскі эканаміст С. Рухлоўскі, „толькі пры асушэнні палескіх лугоў можна было атрымаць у Заходняй Беларусі прыбытку на 29 млн. злотых у год”²⁰. Ствараўся дзяржаўны праект асушэння балот прыпяцкага Палесся тэрмінам на 4 гады, на яго ажыццяўленне польскім урадам выдзялялася 5 млн. злотых, але ўсё гэта фактычна так і засталася на паперы — за 20 гадоў польскага панавання ў Палескім ваяводстве асушана толькі каля 300 гектараў балот²¹.

Свой актыўны ўклад у зрыў палітыкі ўлад па правядзенню на тэрыторыі Палескага ваяводства меліярацыі ўнесла КПЗБ, якая паставіла сваёю мэтай падрыў усіх мерапрыемстваў польскіх улад у сферы рэфармавання сельскай гаспадаркі краю. Так, у Кобрынскім павеце ў маёнтку памешчыка Банкоўскага існавала вялікая багна. У 1932 г. ад меліяратыўнага камісарыята ваяводства прыйшло падпісанне сялянам

¹⁹ *Борьба трудящихся Западной Белоруссии за социальное и национальное освобождение...*, с. 472.

²⁰ Б. Е. Кухарев, *Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919-1939 гг.)*, с. 39.

²¹ М. В. Василючек, *В семье единой*, Минск 1977, с. 86.

навакольных вёсак Палятычы і Апорысава выйшлі на шарварак па асушэнню багны. Сяляне пад уплывам мясцовай ячэйкі КПЗБ адмовіліся і заявілі, што калі памешчык і ўрад жадаюць асушыць багну, дык няхай самі і працуюць. Да іх далучыліся сяляне вёскі Мар’яны гэтага ж павета і сяляне гэтых трох вёсак пад моцным уплывам камуністаў разам выбралі сумесны антышарварачны камітэт для арганізаванага кіраўніцтва выступленнем²².

Табліца 1. Камасацыя сялянскіх гаспадарак Палескага ваяводства (1920-1936 гг.)

колькасць пераселеных вёсак	колькасць гаспадарак, якія выйшлі на хутары	плошча зямлі (га), падзеленай на вотрубы
384	54 883	500 840

Крыніца: А. А. Сорокин, *Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.)*, с. 100.

Табліца 2. Камасацыя сялянскіх гаспадарак Палескага ваяводства да 1 красавіка 1937 г.

павет	хутарызавана на 1 красавіка 1937 г.		
	вёсак	гектараў	% зямлі
Брэсцкі	37	32 599	13,8
Драгічынскі	72	58 760	57,7
Камень-Кашырскі	19	35 262	24,3
Кобрынскі	64	67 297	33,7
Косаўскі	21	30 781	26,9
Лунінецкі	19	39 246	27,8
Пінскі	46	69 374	31,3
Пружанскі	42	34 320	23,3
Сталінскі	38	81 356	46,1
Усяго	358	448 995	30,2

Крыніца: А. А. Сорокин, *Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920-1939 гг.)*, с. 100.

Такім чынам камасацыя ішла даволі марудна, з вялікімі цяжкасцямі — па планах правядзення хутарызацыі ў Палескім ваяводстве ў 1934-1935 гг. выдзелена 25 410 надзелаў з плошчай зямлі ў 226 048 га, за 1936-1937 гг. — адпаведна 29 790 надзелаў у 247 830 га, за 1937-1938 гг. — 30 056 і 249 754, за 1938-1939 — 33 224 і 262 667 га. Усяго за 1934-1939 гг. пад стварэнне хутароў польскімі ўладамі выдзелена 118 480 надзелаў з агульнай плошчай 986 299 га. За гэты перыяд выканана 89% планаваных работ, а пераселена на хутары каля 75-78% гаспадарак ад плана правядзення камасацыі²³.

²² И. Ф. Лочмель, *Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов*, с. 139; В. А. Полуян, *Революционно-демократическое движение...*, с. 163.

²³ С. М. Гресь, *Аграрная палітыка польскай санацыі...*, с. 18.

Табліца 3. План камасацыі сялянскіх гаспадарак Палескага ваяводства на 1937-1938 гг.

павет	план на 1 красавіка 1938 г.		
	вёсак	гектараў	% зямлі
Брэсцкі	36	24 341	10,1
Драгічынскі	26	20 951	20,6
Камень-Кашырскі	14	31 256	21,5
Кобрынскі	27	33 033	16,5
Косаўскі	17	23 317	20,4
Лунінецкі	9	20 053	14,3
Пінскі	21	38 874	17,5
Пружанскі	32	26 488	18,0
Столінскі	13	40 220	22,8
Усяго	195	258 533	17,4

Крыніца: *Sprawozdanie wojewody poleskiego na posiedzenie Rady Wojewódzkiej w grudniu 1937 r.*, Brześć nad Bugiem 1937, s. 15.

У выніку правядзення камасацыі ў 1921-1939 гг. на тэрыторыі Палескага ваяводства ўдзельная вага памешчыцкага землеўладання зменшылася, але цалкам яно не было ліквідавана, ствараліся ўмовы для павышэння вытворчасці сельскай гаспадаркі і яе інтэнсіфікацыі, паляпшэння якасці апрацоўкі зямлі і павышэння яе ўраджайнасці, селянін атрымоўваў свабоду дзеяння, таму камасацыя паскарала эканамічную дыферэнцыяцыю і сацыяльнае размежаванне сялянства Палескага ваяводства. Улады меркавалі рассяліць на хутары як мага больш вёсак, справядліва бачучы ў камасацыі сродак паспяховага далейшага развіцця сельскай гаспадаркі краю.

Праводзячы камасацыю, польскія ўлады абяцалі беднякам павялічыць іх надзелы, аднак гэтыя абяцанні па розных прычынах часта ў жыццё не праводзіліся. На 37 080 скамасаваных гаспадарак Палескага ваяводства прыходзілася 13 758 сялянскіх двароў з плошчай надзелаў да 5 га, якія, безумоўна, мелі вострую неабходнасць у павелічэнні сваіх зямельных надзелаў, але толькі 320 (2,3%) гаспадарак з іх ліку атрымалі дадатковую зямлю²⁴.

Падводзячы вынікі неабходна адзначыць, што аб'ектыўна камасацыя ў эканамічным жыцці тагачаснага Палескага ваяводства стала прагрэсіўнай з'явай — садзейнічала ліквідацыі цараспалосіцы, уяўляла сабою прадаўжэнне сталыпінскай аграрнай рэформы, вылілася ў насаджэнне паўсюдна фермерскіх гаспадарак па прускаму прыкладу, спрыяла распаўсюджванню больш прадукцыйных форм арганізацыі працы, змяншала колькасць неабходных працадзён сялянства Палескага ваяводства для апрацоўкі свайго асабістага надзела, садзейнічала хутчэйшаму развіццю капіталізму ў сельскай гаспадарцы краю. Такім чынам,

²⁴ И. В. Полуян, *Западная Белоруссия в период экономического кризиса. 1929-1933 гг.*, Минск 1991, с 39.

на некаторы час камасацыя стала аддушынай у сацыяльнай напружанасці ў вёсцы, дала мясцовым сялянам зямлю і магчымасць больш паспяхова весці далей сваю гаспадарку.

Streszczenie

Artykuł traktuje o prowadzonej w latach 1921-1939 na terytorium województwa poleskiego polityce komasacyjnej realizowanej przez władze polskie w celu likwidacji tzw. szachownicy. Komasacja to scalanie rozdrobnionych gruntów należących do jednego gospodarza w jeden areał i przeniesienie nań zagrody (stworzenie chutoru). W omawianym okresie w województwie poleskim stworzono 118 480 chutorów (kolonii) na powierzchni 986 299 ha. Komasacja sprzyjała polepszeniu jakości uprawy ziemi, zmniejszała ilość dniówek niezbędnych do jej obrobienia, jednak efektywnemu jej przeprowadzeniu przeszkadzała nieprzeżyłana do końca polityka władz polskich, ciężkie materialne położenie miejscowej ludności oraz działalność radykalnych elementów lewicowych. Na pewien czas komasacja rozładowała napięcie społeczne na ówczesnej wsi nie tylko w województwie poleskim i w Zachodniej Białorusi, ale również w całej II Rzeczypospolitej.